

STUDII – STUDIES

Ilie Borziac, Marcel Otte, Pierre Noiret

PIESE DE ARTĂ PALEOLITICĂ ȘI DE PODOABĂ DE LA STAȚIUNEA PALEOLITICĂ CU MAI MULTE NIVELURI DE LOCUIRE COSĂUȚI DIN ZONA NISTRULUI MIJLOCIU

Introducere

Până la descoperirea și cercetarea sistematică a stațiunii gravettiene tardive de lângă satul Cosăuți, raionul Soroca, repertoriul pieselor de artă paleolitică și de podoabă în spațiul dintre Nistru și Prut era destul de restrâns și enumera aproximativ 20 mostre, depistate la stațiunea Molodova V (Cernâș, 1987), situată în regiunea Cernăuți și la stațiunile Brânzeni I și Duruitoarea Veche, nivelul superior (Chetraru, 1973; Borziac, 1994). Descoperirile, efectuate la stațiunile Cosăuți și Climăuți II (Borziac, 1994), permit nu numai a completa esențial acest repertoriu, dar și de a defini noi aparențe în arta paleolitică, atât ca forme, cât și ca materiale primare pentru confecționarea pieselor. Până în prezent la stațiunea cu 21 niveluri de locuire Cosăuți au fost depistate peste 50 piese ce pot fi calificate drept mostre de artă paleolitică și de podoabă, confecționate din fildeș de mamut, din os, coarne de ren, dinți de animale, galete rulate de gresie și marnă. O parte dintre aceste piese deja au fost prezentate și comentate în unele studii privind diferite aspecte ale cercetării stațiunii (Borziac, 1989, 11–26; 1991, 59–71; 1993, 331–336).

În articolul de față vom încerca să analizăm piesele de artă și de podoabă, depistate la stațiune, să definim locul acestora printre cele similare, descoperite în zona Nistrului Mijlociu și în zonele limitrofe și mai îndepărtate, să descriem tipologia lor, particularitățile materiei prime din care au fost confecționate, tehnologia confecționării, semantica și motivele ornamentale. Multe dintre piesele ornamentate aveau o destinație utilitară și vom încerca să determinăm funcția lor. Pentru a facilita perceperea apariției și dispariției diferitelor piese, vom descrie materialele litice asociate lor, nivelurile în care au fost depistate.

Stațiunea Cosăuți a fost descoperită de către I. Borziac și M. Anikovici în 1978. Ea este situată la 0,5 km spre nord-vest de satul Cosăuți, în zona Nistrului Mijlociu. Nivelurile de locuire sunt plasate în contextul depunerilor cuaternare tardive în corpul terasei a II-a a malului drept al Nistrului. Depunerile cuaternare tardive, studiate în ultimii 2 ani de geomorfologul Paul Haezaerts (Institutul Regal de Științe Naturale din Bruxelles, Belgia) pe locul stațiunii, sunt reprezentate de peste 62 diviziuni litologice, constituite din argile lessuri, orizonturi de materiale grosiere (marnă, pietriș de calcar, bolovani de silex), care au o origine aluvionară. În contextul depunerilor sunt numeroase orizonturi de nisip mărunț cuarțitic de origine eoliană. Majoritatea

nivelurilor de locuire sunt despărțite unul de altul de orizonturi litologice, sterile din punct de vedere arheologic, fapt ce permite a delimita strict materialele pe niveluri separate. Grosimea sedimentelor, în care sunt plasate nivelurile de locuire, este de 8—9 m, iar a depunerilor cuaternare tardive atinge 16—17 m. Nivelurile de locuire 1a, 1b și 1c au fost depistate în peretele carierei de lut și sunt deteriorate esențial în partea de nord-vest a stațiunii. Până în prezent, pe parcursul a 12 campanii anuale, la stațiune au fost cercetate nivelurile de locuire 1, 2a, 2b, 2c, 3b, 3, 3a, 4 — pe o suprafață de 142 m²; 5 — pe o suprafață de 108 m²; 6a, 6b, 6c și 6d — pe o suprafață de 32 m²; 7, 8, 9 și 10 — pe o suprafață de aproximativ 14—16 m². Nivelurile inferioare au fost studiate prin sondaje adânci.

STUDIUL DESCRIPTIV

În majoritatea nivelurilor de locuire cercetate până în prezent au fost depistate piese din marnă, fildeș, os, dinți de animale fosile, ce pot fi atribuite celor de artă paleolitică ori de podoabă.

Nivelul 1 de locuire a furnizat peste 7 mii piese din silex, resturi faunistice, piese din oase și coarne de ren polar. Printre complexele descoperite aici sunt 12 ateliere mici pentru prelucrarea primară a silexului, 4 locuințe simple de suprafață cu vetre de foc în centru. Din numărul pieselor din os și corn fac parte 2 târnăcoape, un topor de tip Lingby, un harpon cu o lungime de 34 cm, ce reprezintă o piesă de unicat în paleoliticul superior din Europa de Est, având două rânduri laterale de barbeluri (câte trei pe latură, plasate asimetric), care sunt încrustate cu festoane. Acestea fiind amenajate cu iscusință, probabil, în afară de destinația utilitară, mai aveau menirea de a imprima piesei un caracter estetic, deci harponul poate fi apreciat și ca piesă de artă aplicată (*fig. 1*).

Nivelul 2 este constituit din 3 orizonturi de locuire distinctive — 2a, 2b și 2c, care sunt separate unul de altul prin straturi subțiri de depuneri, sterile din punct de vedere arheologic.

În el au fost descoperite piese ce pot fi atribuite mostrelor de artă paleolitică. Printre acestea sunt 4 piese din marnă și 1 din corn de ren. Cele din marnă reprezintă o figurină feminină, una zoomorfă, un pandantiv și o plachetă gravată, cea din corn de ren — un vârf (ostie-harpon) cu elemente ornamentale.

Figurina feminină (*fig. 2, 1*), având o înălțime de 10 cm, este modelată în profil, fiind schematică. Capul și gâtul sunt redate printr-o proeminență cilindrică, pieptul — prin intermediul a două scobituri consecutive, spatele este relativ încovoiat, iar abdomenul ușor bombat, picioarele sunt, ca și gâtul, modelate în formă de proeminență cilindrică. Posibil că figurina reprezenta o femeie gravidă. Pe suprafața piesei, în momentul depistării, se observau urme de vopsea (ocru) roșie și neagră. Ea a fost depistată într-un complex de formă patrulateră, ce inițial era mărginit din toate părțile de bârne, de la care au rămas doar amprente sub formă de scrum cenușiu. În centrul complexului s-au depistat urmele unei vetre de foc cu diametrul de 1,5 m. Aici, practic, lipseau oasele de animale și silexurile. Posibil că construcția în cauză avea o

destinație rituală. Figurina zoomorfă (*fig. 2, 5*) reprezintă o bovină (femelă), de asemenea modelată în profil. Partea din față (capul) lipsește, piesa a fost fracturată. Este confecționată dintr-o plachetă de marnă, inițial având formă elipsoidală în profil. Ulterior, prin scobituri au fost modelate greabănul, spatele convex, coada (redușă), abdomenul proeminent, picioarele din urmă și din față, ce sunt redată prin proeminente cilindrice. Prin incizii este redat genul animalului și "rănille" de pe una din suprafețele plate. Figurina este masivă, greoaie, ceea ce indică asupra caracteristicilor principale ale animalului. Înălțimea piesei la greabăn este de 5,6 cm, lungimea fragmentului — de 6,1 cm, grosimea maximală — 2 cm.

Pandantivul fragmentar, din 4 bucăți, e de formă circulară, cu o secțiune lentiliformă și incizii pe perimetru, care se repetă la 1–1,5 mm. În total (fără porțiunile defectate) sunt 60 incizii, iar inițial erau 76. O suprafață a pandantivului este netedă, șlefuită, cealaltă are un ornament punctiform adâncit, din linii concentrice. Se observă 9 linii de puncte adâncite. Prima conține 6 puncte, a doua — 12, a treia — 15, a patra — 15, a cincea — 10, a șasea — 10, a șaptea — 8, a opta — 6 și ultima — 7 puncte. Între primul rând și al doilea sunt două linii de puncte perpendiculare față de linia a doua. Aceasta și linia a treia sunt întretăiate de fracturi — probabil, numărul punctelor în ele inițial era mai mare. Cinci linii (2–5) sunt paralele, liniile 6, 7 și 8 se unesc concentric într-un singur punct. Linia a patra continuă după o proeminență special lăsată pe această suprafață. Linia a noua în întregime se află mai sus de proeminență și, ca și celelalte, nu ajunge până la marginea piesei. În partea de sus a pandantivului, la un centimetru de marginea lui, este perforat din ambele părți un orificiu pentru atârănare. Mai jos, la 0,8 mm, se află o proeminență cu lungimea de 12 mm, lățimea de 3 mm și înălțimea de 1,4 mm. În partea de jos pandantivul are două scobituri slab pronunțate, prin ele fiind puțin deteriorate inciziile de pe marginea piesei. Pe ambele suprafețe sunt urme de vopsea neagră, care, de altfel, pot fi și urme ale oxizilor de mangan (*fig. 2, 2*).

Pe o latură a plachetei din marnă sunt incizate linii ce, în ansamblu, întretăindu-se, formează în plan patrulatere și romburi unite în trei grupuri (*fig. 3, 4*) și care formează figuri distinctive. Această grupă poate fi interpretată sub două aspecte — ca urme apărute drept rezultat al ascuțirii acelor din os, ce se întâlnesc la stațiune, sau ca elemente tectiforme, caracteristice gravurilor din paleolitic. (Elinek, 1982, 434)

Piesa din corn de ren polar reprezintă un vârf depistat în careul J-20, la nivelul amplasării nivelului de locuire (adâncimea 689,5 cm) cu o lungime de 46 cm. Ea compozițional este alcătuită din 4 părți — vârful în formă de săgeată, care în partea de jos este mărginit de câte două proeminente pe fiecare din laturi, corpul alungit, rotund în secțiune, manșonul ornamentat cu incizii spiralate (lungimea de 6 cm) și partea bazală, ascuțită (3 cm), ce se fixa în mâner. Această piesă este inclusă de noi în numărul celor de artă paleolitică aplicată, datorită prezenței pe ea a ornamentului fin spiralat incizat. De altfel, piesa este un unicat în paleoliticul superior, atât după formă, cât și după lungime. Posibil că ea se utiliza ca harpon (ostie) pentru pescuit. În momentul

depistării piesa era fragmentară și posibil că inițial avea forma cornului din care a fost confecționată, deoarece este puțin încovoiată (*fig. 2, 1*). Nivelul 2a de locuire este unicul în această stațiune, în care au fost descoperite mostre de sculptură paleolitică.

Nivelul 2c a oferit două piese din fildeș de mamut, ambele fragmentare, ce reprezintă bucăți de brățări, deci sunt piese de podoabă. Prima (*fig. 4, 11*) are o lățime de 2,6 cm și o grosime maximală de 0,4 cm. Diametrul ei interior era de aproximativ 5—7 cm. Fragmentul piesei are o lățime de 1,8 cm. La un colț al ei se găsește o perforație, efectuată pe ambele părți plate. Brățara în secțiune era elipsoidală. Inițial a fost tăiată transversal din fildeș, iar ulterior, prin înlăturarea interiorului fildeșului și șlefuire, a fost adusă la faza de utilizare. Perforația poate fi interpretată în sens dublu — ca urmă a reparației piesei după fragmentare și ca element al brățării, prin care se treceau sforile. Dacă ultima ipoteză este justă, atunci brățara făcea parte din categoria celor "zornăitoare", utilizate de către dansatoare în diferite cazuri pentru imitarea sunetelor.

A doua piesă este, de asemenea, fragmentară, având lățimea de 3,2 cm și grosimea maximală de 0,6 cm (deci aparține altei brățări). Ea are, ca și prima, o secțiune elipsoidală și a fost confecționată prin aceleași procedee. Pe o latură transversală se observă două orificii (unul fiind repetat după uzură), plasate la colțurile fragmentului. Posibil, și în acest caz se pot admite două interpretări, despre care am opinat (*fig. 4, 12*).

În nivelul 3b au fost descoperite 8 piese de podoabă și artă aplicată — 3 mărgelile din colți de animale, un disc din fildeș, un vârf cu incizii, un disc cu urme de gravură și două piese din os. Mărgelile sunt confecționate din 2 colți de vulpe și una din colț de ren polar. Toate se aflau împreună, în centru fiind cea din colț de ren. Posibil că aceste mărgelile formau o salbă, ce, fiind pierdută, a rămas intactă până la momentul depistării ei. La toate piesele perforația este executată din ambele părți (*fig. 4, 6, 8, 9*).

Discul din fildeș (*fig. 4, 14*) are un diametru de aproximativ 3,3—3,5 cm, o grosime de 0,7 cm. Pe perimetru el este intens șlefuit. Ambele sale părți plate poartă urme de incizii, zgârieturi, care, de altfel, nu formează imagini distinctive. Posibil că discul era o piesă-semifabricat pentru un pandantiv.

Vârful cu urme de incizii transversale la un capăt (*fig. 5, 10*), rupt în vechime, este confecționat din peretele unui os tubular și are o lungime de 12 cm. În secțiune este rotund, la capătul proximal are urme de incizie transversală. Posibil că ele erau menite pentru fixarea mai lesne a vârfului în mâner.

Discul din gresie de culoare brună, descoperit în acest nivel, este minuțios șlefuit pe perimetru, iar pe suprafețele plate are urme de incizii care, ca și cele de pe discul din fildeș, nu formează imagini distinctive. Diametrul lui este de 5,3 cm, grosimea de 0,7—0,8 cm. Posibil că el era un semifabricat pentru un pandantiv și putea fi utilizat și în calitate de șlefuitor (*fig. 8, 3*).

Cele două piese din corn de ren polar au ornament incizat. Prima reprezintă un vârf (fragment) și are o lungime de 9 cm și o secțiune rotundă, o grosime de 0,4 cm, care are pe suprafață un ornament incizat spiralat. În momentul depistării piesa în întregime era acoperită cu ocră roșu, mai vizibil în incrustația spiralată (*fig. 6, 2*).

A doua piesă reprezintă o "săpăligă", având lungimea de 17 cm (partea de sus este deteriorată). Partea de jos este oblic șlefuită, iar capătul lamei lipsește. Suprafața cornului a fost minuțios șlefuită. Pe piesă se observă două elemente decorative. Primul reprezintă o figură reliefată cu lungimea de 2,5 cm și lățimea de 0,3 cm, plasată în sus longitudinal pe suprafața piesei și care are marginile laterale ondulate. Al doilea element ornamental reprezintă aceeași linie reliefată cu laturile ondulate, dar ceva mai îngustă și cu capătul de jos bifurcat (*fig. 3, 3*). Astfel de ornament, mai puțin evidențiat, a fost înregistrat și pe alte "săpăligi" din diferite niveluri de locuire ale stațiunii, dar care de multe ori este deteriorat prin șlefuire. În acest nivel de locuire a mai fost depistată o galetă de marnă oval-plată cu urme de incizii longitudinale (*fig. 1, 5*) și fragmentul unei coaste de cal, cu o perforație la un colț, care, probabil, este un pandantiv neexpresiv (*fig. 1-3*).

Nivelul 3 de locuire este unul din cele mai reprezentative în stațiune și a fost cercetat pe o suprafață de peste 130 m². El este plasat mai jos de nivelul 3b și mai sus de nivelul 3a la o adâncime de 8,52—9,06 m. Grosimea lui este de 12—17 cm. Pe suprafața cercetată au fost depistate peste 20 mii piese din silex, numeroase resturi faunistice, peste 20 ateliere de prelucrare primară și secundară a silexului, urmele a 8 locuințe ușoare de suprafață cu vetre de foc în centru și vetre de foc înaintea presupuselor intrări în locuințe, 12 vetre în afara complexelor de locuire. Printre materialele arheologice erau piese din marnă, dinți de animale, corn de ren polar, os și fildeș, cochilii de moluște fosile, care, într-un mod sau altul, pot fi atribuite pieselor de artă paleolitică și de podoabă.

Din marnă este confecționat un disc de formă ovală cu lungimea de 6 cm, lățimea de 5 cm și grosimea de 0,6—0,7 cm (*fig. 8, 2*). Pe perimetru el este șlefuit, iar pe unele sectoare pe ambele părți plate are urme de incizii mărunte și dese concentrice. Pe perimetru se află 3 scobituri nu prea adânci, datorită cărora discul se aseamănă cu figura masivă a unui mamut. Dacă presupunerile noastre sunt juste, atunci inciziile de pe margini, posibil, imitau blana animalului. Oricum, piesa este destul de bizară și, deocamdată, noi o interpretăm ca pe o figurină schematică a unui mamut, menționând, totodată, că ea putea să aibă și o destinație utilitară — fiind folosită ca șlefuitor.

Două piese sunt fragmentare, confecționate din oase tubulare de mamifere mărunte (vulpe, lup?). Pe suprafețele lor se observă grupuri de incizii ritmice transversale. Prima (*fig. 5, 1*) conține două grupuri de incizii (4 și 8) distanțate unul de altul, a doua (*fig. 5, 6*), de asemenea, are 2 grupuri de incizii (9 și 4). Piesele sunt frânte.

Din fildeș de mamut sunt confecționate 4 piese — un baton cu orificiu la capăt și cu ornament reliefat și 3 fragmente de brățări.

Batonul (*fig. 7, 1*) are o lungime de 36 cm, o secțiune oarecum ovală pe toată suprafața și doar la un capăt fiind aplatizat și ascuțit. La acest capăt, pe suprafețele plate, la o distanță de 2 cm de vârf, este perforat din două părți un orificiu cu diametrul extern de 0,4 și intern de 0,2 cm. Piesa este întrucâtva concavă (are configurația fildeșului din care a fost confecționată). Pe partea concavă, la 10,4 cm de la capătul ascuțit și cu orificiu, începe un ornament

longitudinal, constituit din trei elemente unite între ele. La începutul ornamentului este modelat un lăntişor din 4 inele asociate (lungimea — 2,3 cm), după care urmează o linie incizată plasată la 20 cm de la capătul ascuţit, un segment de lanţ din 3 inele asociate, iar la capătul puţin deteriorat al piesei — iarăşi o linie incizată. Segmentele de lanţ sunt efectuate într-o manieră reliefat-adâncită. Această piesă, atât după formă, cât şi după ornament, este, de asemenea, unică în paleoliticul superior din Europa de Est.

Brăţările din fildeş sunt fragmentare. Prima (*fig. 4, 13*) reprezintă, de fapt, o jumătate de brăţară, având o secţiune neregulată patrulateră, lăţimea de 1,5 cm şi grosimea de 0,7–0,8 cm. Diametrul interior al brăţării este de 4,6–4,8 cm. Brăţara a fost confecţionată dintr-o bucată de fildeş tăiată transversal, are suprafeţele intens şlefuite şi este acoperită cu oxizi de mangan de culoare neagră. Al doilea fragment (*fig. 4, 15*) se aseamănă cu primul atât după formă, cât şi după dimensiuni, numai că este mai mic decât o jumătate de brăţară. A treia piesă (*fig. 4, 17*) reprezintă un fragment cu lungimea de 5,5 cm, fiind puţin mai îngustă decât cele descrise (1,2 cm) şi, probabil, avea un diametru interior mai mare (5,5–6,5 cm). În locul spărturii la un capăt se observă urmele unui orificiu cu un diametru de 0,2 cm, plasat aproximativ în centrul corpului brăţării. Posibil că orificiul a fost efectuat pentru reparaţia piesei după frângere sau, ca şi la piesele de tipul acesta, fragmentul făcea parte dintr-o brăţară alcătuită din mai multe segmente.

Piesele de podoabă — mărgelile — sunt reprezentate de 5 piese. Trei au fost confecţionate din molari de ren polar (*fig. 4, 2, 5, 7*), una — dintr-o galetă circulară cu laturile concave din gresie dură (*fig. 4, 3*) şi ultima — dintr-o cochilie de moluscă fosilă (*fig. 4, 10*). Primele trei piese sunt destul de obişnuite pentru epoca de piatră (paleolitic superior, neolitic). A treia are o perforaţie din două părţi cu ajutorul căreia a fost creat un orificiu în centru. Piesa a fost confecţionată din gresie cenuşie, foarte dură şi compactă. Faptul că locuitorii acestei staţiuni au reuşit s-o perforoze vorbeşte despre posibilităţile lor tehnologice destul de avansate pentru acele timpuri.

Dintre piesele din corn de ren 5 pot fi atribuite şi mostrelor de artă paleolitică. Prima reprezintă un vârf cu lungimea de 21 cm şi este în secţiune rotundă, având grosimea de 0,7 cm. Partea proximă lipseşte. Capătul ascuţit este aplatizat şi are forma unei săgeţi. Pe suprafaţa vârfului se observă 3 zone acoperite cu ornament incizat spiralat, ca şi la piesa din nivelul 3b. Prima zonă începe la 2,2 cm mai jos de vârf şi are o lungime de 4,3 cm (9 rotaţii ale spiralei), a doua se află la jumătatea fragmentului, având lungimea de 3 cm (7 rotaţii ale spiralei), a treia are lungimea de 4 cm (11 rotaţii de spirală). Posibil că ornamentul continuă şi pe fragmentul care lipseşte. Suprafaţa piesei este minuţios şlefuită şi în momentul depistării era acoperită cu ocră roşu, care mai bine s-a păstrat în adânciturile spiralate. Vârful, se prea poate, reprezintă un harpon (ostie) (*fig. 6, 3*).

Următoarea piesă reprezintă, de asemenea, un vârf, însă mai masiv şi mai lung. Lungimea lui este de 35 cm şi are o secţiune uşor aplatizată, la capătul proxim ascuţit — rotundă. Capătul distal este aplatizat, ascuţit, asimetric, vârful minuţios şlefuit şi doar pe o parte se mai vede structura găunoasă dinăuntrul

cornului. La distanța de 6,4 cm de la capătul piesei, care servea pentru înmănușare, pe mâner, se observă 10 incizii transversale, fiecare repetându-se la un interval de 0,6—0,8 cm, care ocupă doar o parte a suprafeței ei. Inciziile pe ambele părți sunt mărginite pe laturi de un ornament văluos. Porțiunea ornamentată este relativ mai proeminentă decât cealaltă suprafață (*fig. 4—13*). Piesa putea fi utilizată în calitate de vârf de lance ori de harpon (ostie).

A treia piesă reprezintă un trident în formă de litera T, ca mâner servea partea proximă ce avea o secțiune aplatizată și capătul mai îngroșat. Capetele de sus, într-un caz, reprezentau un vârf, în al doilea — două vârfuri bifurcate. Lungimea mânerului este de 16,5 cm, a vârfului singular — de 10 cm, iar a capătului bifurcat de 9 și 8 cm. O suprafață a cornului este șlefuită, cealaltă este mai puțin prelucrată. Pe mâner, de la capătul proxim, pe partea din afară a piesei, începe o incizie longitudinală, ce are o lungime de 12 cm. Paralel cu ea este incizată parțial încă o linie, care în ansamblu reprezintă un ornament liniar adâncit. Destinația piesei este neclară (*fig. 6, 4*).

Piesa a patra reprezintă un vârf ascuțit la ambele capete, cu lungimea de 14 cm (*fig. 7, 3*), este aplatizată și doar la capetele ascuțite fiind rotundă în secțiune. La distanța de 2,2 cm de la capătul distal sunt două proeminențe laterale, mărginite de corpul piesei de incizii bilaterale. O proeminență, lateral, are două ridicături mai mici, cealaltă — numai una, plasată în centrul ei. Pe o latură, la distanța de 4,5 cm de la capătul proxim, mai este o proeminență, de asemenea mărginită de corpul piesei de incizii bilaterale și care, lateral, ca și prima, are două proeminențe mai mici. Piesa amintește figura puternic schematizată a unui pește și, posibil, era utilizată în calitate de harpon, deși așa tipuri de harpoane în paleoliticul superior nu sunt cunoscute.

Ultima piesă are formă de "săpăligă", iar pe suprafață un ornament incizat (*fig. 3, 2*). Ambele capete ale ei sunt frânte. Cel distal, șlefuit oblic, este modelat cu lamă, specifică pentru astfel de piese. Lungimea fragmentului este de 12,5 cm. Pe o parte a lui se observă două linii ondulate, plasate paralel, la distanța de 0,7 cm una de alta. Pe altă parte sunt trei linii incizate subparalele, de asemenea șerpuite. Ornamentul, posibil, continua și pe acea parte a piesei care lipsește.

Două piese ornamentate descoperite au fost confecționate din oase tubulare. Prima (*fig. 5, 4*), executată dintr-un os de iepure (?), are lungimea de 6,4 cm, este rotundă în secțiune și curățată înăuntru. Capetele sunt circular retezate, suprafața — șlefuită. Pe suprafața ei se observă 3 rânduri de incizii transversale, care au, respectiv, 22, 24 și 25 incizii scurte (până la 0,3—0,4 cm). Piesa putea fi utilizată drept codică de evidență a diferitelor valori ori în calitate de tub pentru păstrarea ácelor din os. În momentul depistării ea era acoperită cu ocră roșu, mai vizibil în incizii.

O altă piesă din os reprezintă un vârf fusiform, cu lungimea de 19,5 cm, ușor aplatizat în secțiune în partea centrală și rotund la extremități. La capătul proximal, pe o distanță de 3 cm, se observă incizii circulare. Pe suprafața vârfului au fost semnalate două elemente ornamentale, plasate pe două laturi opuse una față de alta. Pe o parte a piesei, la distanța de 6 cm de la capătul proximal, este modelată o proeminență longitudinală liniară cu

lungimea de 10,5 cm, lățimea de 0,2 cm și înălțimea de 0,2 cm, laturile căreia sunt ondulate. O altă proeminență reliefată similar este plasată la 14–18 cm de la capătul proximal pe partea opusă a piesei. Piesa a fost, posibil, utilizată în calitate de vârf de lance. Semnificația utilitară a ornamentului de pe piesă este neclară (*fig. 7, 2*).

Nivelul 3a de locuire, de asemenea destul de bogat în materiale arheologice, este plasat între nivelurile 3 și 4 ale stațiunii, are o grosime de 12–20 cm, este izolat deasupra și în partea de jos de niveluri litologice, sterile din punct de vedere arheologic. Acest nivel se află la o adâncime de 9,25–9,45 m și a fost studiat pe o suprafață de 132 m². În urma investigațiilor au fost depistate numeroase resturi faunistice, peste 15 mii piese din silex, 8 piese de podoabă și de artă paleolitică aplicată. Au mai fost cercetate 7 complexe, definite ca locuințe ușoare de suprafață, 8 vetre de foc, plasate în afara locuințelor, 17 ateliere pentru prelucrarea silexului.

În acest nivel de locuire pentru prima dată a fost descoperită o piesă din chihlimbar, de formă determinată. Ea reprezintă o mărgică piramidală în 4 colțuri cu înălțimea de 2 cm, având latura de bază de 1,4 cm. În partea de sus are o perforație pentru atârănare, cu diametrul de 0,1 cm. În nivel au mai fost depistate bucățele de chihlimbar care nu pot fi determinate drept piese (*fig. 4, 1*).

Printre piesele de podoabă este și un fragment de brățară din fildeș de mamut. Fragmentul reprezintă aproximativ 1/4 dintr-o brățară care avea lățimea de 2,3 cm, grosimea de 0,3–0,4 cm și diametrul interior de aproximativ 7,5–8 cm. Suprafețele plane și laturile piesei sunt minuțios șlefuite. La trei colțuri ale fragmentului se găseau orificii cu un diametru de 0,1–0,2 cm, perforate din ambele părți plane. Aceste perforații au fost realizate ori la reparații, ori erau părți componente ale unei piese cu mai multe segmente (*fig. 4, 16*).

În procesul de flotație a solului din nivelul de locuire, afară de alte piese mărunte din silex, oase de rozătoare, de pește, au fost depistate și două mărgelile din coral. Ele au lățimea de 1,5 mm, diametrul exterior de 0,5 cm, culoare albă și, posibil, au fost confecționate prin tăierea transversală a ramurii coralului fosil, provenit din depunerile sarmațiene calcaroase din zonă (*fig. 4, 4*).

Din numărul pieselor din marnă face parte un pandantiv (*fig. 2, 3*) de formă întrucâtva trapezoidală, având lățimea de 2–2,5 cm, înălțimea de 2,1–2,4 cm și grosimea de 0,8–1,1 cm. O suprafață plană este minuțios șlefuită, alta este doar îndreptată prin desprinderi plate. În centrul piesei este perforat un orificiu executat din două părți. În acest nivel s-au mai descoperit un străpungător (lungimea de 11,5 cm) confecționat din os tubular, pe o latură din față (suprafața osului) având o linie incizată și o scobitură șlefuită, un fragment proximal al unui vârf de lance cu incizii transversale și un vârf aproape întreg din os tubular (*fig. 5, 7, 11; 7, 4*). O atenție deosebită merită, în special, ultima piesă, care are lungimea de 11 cm, secțiunea circulară neregulată. La capătul proximal a fost amenajat cu un reduncul pentru înmănușare, din care s-a păstrat o porțiune de 1,5 cm și care este aplatizată doar dintr-o parte. Vârful distal este ascuțit, dintr-o parte fiind aplatizat pe o porțiune de 1,4 cm. Pe suprafața lui se observă 3 zone ornamentate. Pe o porțiune relativ

plană, la depărtarea de 1,6 cm de la capătul proximal, în direcție longitudinală, este amenajat un element ornamental reliefat, cu lungimea de 2,4 cm și lățimea de 0,4 cm, ce reprezintă două linii reliefate, unite la capete, care sunt rotunjite. La capetele elementului ornamental, înăuntru, sunt două adâncituri punctiforme. Paralel cu ele, la o distanță de 0,7 cm, se află o linie proeminentă reliefată având lungimea de 4,5 cm, pe care, transversal, sunt plasate 17 creștături incizate. Pe partea opusă primului motiv ornamental, la 5 cm de la capătul proximal, este un alt element ornamental, ce reprezintă o proeminență cu lungimea de 3 cm, mărginită din ambele părți laterale de linii incizate. Proeminența are la ambele capete câte o ridicătură, cu câte o incizie transversală (*fig. 7, 4*). Piesa putea fi utilizată în calitate de vârf de lance, fapt despre care ne vorbește redunculul pentru înmănușare. Piesa de asemenea este unică pentru paleoliticul superior, semnificația ornamentului ei fiind neclară.

Nivelul 4 a fost studiat pe o suprafață de 104 m². El se află între nivelurile 3a și 5 de locuire ale stațiunii, la o adâncime de 9,48–9,62 m; are o grosime de 16–22 cm și este separat din părțile de sus și de jos de niveluri arheologice sterile. Pe unele sectoare ale stațiunii nivelul se divizează în două orizonturi de locuire, care au fost analizate în ansamblu. Pe suprafața cercetată s-au descoperit peste 12 mii piese din silex, oase de animale, 5 complexe, ce reprezintă urmele unor locuințe ușoare de suprafață, 5 vetre de foc în afara locuințelor, 12 ateliere pentru prelucrarea silexului. Printre alte materiale arheologice au fost depistate 6 piese, care vor fi analizate în acest studiu — 3 din os tubular, două din corn de ren polar și una din gresie dură.

Două piese din os tubular au incizii transversale, ca și cele similare din nivelul 3 de locuire. Prima, posibil, inițial, avea câteva rânduri de incizii. Dintr-un rând s-au păstrat 5 incizii, din altul marginile a 4 incizii (*fig. 5, 2*). Pe un alt fragment de os s-au păstrat 2 rânduri de incizii, respectiv în număr de 4 și 7 (*fig. 5, 3*). Aceste piese, ca și cele depistate în nivelul 3 de locuire, au fost "codici de evidență" a unor valori. O piesă din os tubular reprezintă un fragment de vârf de lance, capătul proximal al căruia are incizii transversale pentru a reține vârful în mâner (*fig. 5, 5*).

Pe un corn de ren din acest nivel (*fig. 6, 1*) se observă un șir de creștături oblice față de axa cornului, plasate doar pe o parte a lui. Patru creștături sunt separate, 5 sunt unite câte 2 sub un unghi ascuțit, iar una este aproape longitudinală. Posibil că ele reprezintă o varietate nefinită a ornamentului spiraliform, întâlnit și pe unele piese din corn de ren polar, descrise mai sus. Printre obiectele descoperite este și un fragment de "săpăligă" cu lungimea de 17,5 cm și suprafața intens șlefuită. Pe piesă se observă linii oblice incizate, plasate în două grupuri sub un unghi unele față de altele. Liniile, de fapt, puteau fi niște zgârieturi, apărute în procesul de utilizare a uneltei (*fig. 6, 5*).

În nivelul 4 de locuire a fost depistată o galetă alungită din gresie devoniană, de culoare brună-închis, cu un capăt asimetric rotunjit și cu altul frânt. Lungimea ei este de 12 cm, lățimea maximală — de 3,5 cm, grosimea maximală — de 1,1 cm. Laturile ei au urme de intensă șlefuire (ori utilizare în calitate de abraziv). Pe suprafețele piesei, care de asemenea poartă urme de

slefuire, se disting 4 elemente compozițional separate, ce reprezintă grupuri de incizii și zgârieturi efectuate premeditat cu un instrument dur (cu silexul). Pe o suprafață (A) se observă contururile a două animale executate foarte schematic (un mamut și un bizon(?)) ce se contrapun. Imaginile sunt întretăiate de linii, care, posibil, indicau că animalele nu sunt singulare, ci reprezintă o turmă. Pe suprafața a doua (B), aproape de capătul frânt al piesei, este incrustat un cerc, în interiorul căruia sunt gravate peste 12 linii întrucâtva concentrice (semn solar?). O figură aproape similară, dar mai mare și mai neregulată, se găsește în centrul piesei. Ea conține, de asemenea, un șir de incizii, însă nu concentrice, dar de forma unei coroane de arbore. Figura este în joncțiune cu alta, plasată mai spre capătul nefraturat al piesei, care reprezintă un oval cu capetele neînchise și neregulate. Înăuntrul lui, de asemenea, sunt incrustate alte două figuri ovale, întretăiate de linii subparalele ori oblice cu orientare longitudinală. Interpretarea figurii în ansamblu este foarte dificilă. Această gravură (*fig. 8, D*), destul de schematică, greu discifrabilă, fără îndoială, este o mostră de artă paleolitică.

Posibil, de acest nivel de locuire aparține și un pandantiv șlefuit dintr-un dinte (molar) de bovină, de formă patrulateră alungită, având lungimea de 4,8 cm, lățimea de 1,3 cm și grosimea de 0,7 cm. Partea de jos este ascuțită și are forma unei dălțițe. Partea de sus este frântă în locul unde fusese un orificiu pentru atârănare. Mai jos de el se făcuse încă o încercare de perforare, care n-a fost realizată.

În nivelurile de locuire 5, 6a, 6b, 6c n-au fost descoperite piese de artă și podoabă, poate investigațiile viitoare se vor solda cu anumite rezultate.

În nivelul 6d de locuire, care se află între nivelurile 6c și 7, au fost descoperite două piese din corn de ren polar. El se găsește la adâncimea de 10,42–10,46 m și este despărțit în părțile de sus și de jos de niveluri litologice, arheologic sterile. A fost cercetat pe o suprafață de 32 m², fiind depistate peste 700 piese din silex, urmele a două complexe de locuire, resturi faunistice, piese din fildes și corn. Două piese, care tipologic pot fi incluse în categoria pumnalelor, după forma și configurația lor pot fi atribuite și pieselor de artă paleolitică aplicată. Ele sunt confecționate din corn de ren polar, longitudinal despăcat, și au lungimea de 17,5–17,7 cm, lățimea de 2,2–2,5 cm și grosimea maximală de 0,4 cm. Părțile laterale sunt șlefuite și ascuțite, la fel ca și capetele distale. Capetele proximale sunt modelate cu un fel de mâner scurte. Nu este exclus că ambele piese reprezintă figuri antropomorfe foarte schematice (*fig. 5, 8, 9*). Suprafețele din afara cornului sunt minuțios șlefuite, iar cele opuse sunt prelucrate mai grosolan. Pe prima piesă se observă 7 incizii transversale, plasate la distanța de 2,8 cm de la capătul “mânerului” și continuă până la distanța de 5,3 cm. A doua piesă, tot pe suprafața din afară a cornului, are 14 incizii transversale, mai slab pronunțate, care sunt plasate la distanța de 4 cm de la capătul “mânerului” până la distanța de 8 cm. Aceasta pe partea distală are, de asemenea, urme de incizii oblice. Piesele constau din câte două bucăți și în nivelul de locuire se găseau alături. Prima piesă, pe partea dinăuntru a cornului, în partea distală are deteriorări circulare. Posibil că ea a mai fost utilizată în calitate de suport la prelucrarea unor materiale dure.

Oricum, ele prezintă interes ca mostre de activitate plastică aplicată.

Nivelul 7 de locuire, plasat între nivelurile 6d și 8, a fost studiat pe o suprafață de 18 m². În urma investigațiilor s-au descoperit două piese. Prima, reprezentând o plachetă de gresie devoniană dură, de culoare brună-închis, are o formă întrucâtva triunghiulară, dimensiunile de 7 x 4,2 x 0,9 cm (*fig. 9, 1*). Pe una din suprafețele ei plate sunt incizate 13 linii subparalele, în grupuri câte 2 (6), una fiind singulară. În partea de sus liniile gravate sunt mai distanțate decât în partea de jos. Spațiul dintre două linii centrale, mai lungi, este hașurat cu linii transversale, întrucâtva oblice. În partea de sus, două laturi ale plachetei sunt mărginite de o linie curbă. Un șir de incizii se observă și pe cealaltă suprafață, dar este mai dificil de a le descrie. Aproximativ în centrul plachetei este înfățișată o figură ovală neregulată, care în partea centrală este întretăiată de o linie transversală, aceasta întretăind și 7 incizii verticale ce se găsesc în stânga ovalului. Linia, ce formează ovalul, pe perimetru este întretăiată de cel puțin 11 linii, plasate asimetric, și care nu ajung până la axa centrală. Semnificația motivului ornamental de pe plachetă este neclară. Se poate presupune că pe prima parte a plachetei sunt înfățișate niște figurine umane schematizate ori imaginea unei locuințe, liniile subparalele semnificând bărnele care susțin acoperișul, și că spațiul hașurat dintre două linii reprezintă intrarea în locuință. Se mai poate presupune că pe a doua parte a plachetei este înfățișat un animal schematic, lovit simultan din ambele părți de mai multe lănci.

Tot în acest nivel a fost depistată o plachetă de gresie, ce după configurație amintește figura masivă a unui mamut. Pe o suprafață plată a ei sunt urme de șlefuire transversală, marginile laterale și de sus sunt ușor șlefuite, iar marginea de jos are urme de deteriorări punctiforme. Posibil, piesa a fost utilizată în calitate de retușor, iar figura întrucâtva zoomorfă, este întâmplătoare (*fig. 2, 4*).

Astfel, în diferite niveluri de locuire a stațiunii, au fost depistate piese care nu numai că documentează activitatea economică a locuitorilor de aici, dar și atestă unele activități artistice, de rit, aspirațiile estetice.

STUDIU DE GENERALIZARE

Reîntorcându-ne la problemele generale privind piesele de artă paleolitică și de podoabă, depistate la stațiunea cu mai multe niveluri de locuire Cosăuți, vom încerca, în măsura posibilităților, să definim generalul și specificul în reprezentările menționate, locul pieselor printre multitudinea altora, descoperite în spațiul carpato-nistrean, în regiunile limitrofe și în spațiile mai îndepărtate, și legate de activitatea omului din paleoliticul superior.

Mai întâi vom menționa că majoritatea pieselor de la stațiunea Cosăuți sunt singulare, nu formează grupuri similare, atât după materialul din care au fost confecționate, cât și după maniera de concepere, motivele ornamentale etc. De aici se desprinde ideea despre o varietate a reprezentărilor artistico-aplicative, a gusturilor artistice ale locuitorilor de la această stațiune, fapt nu prea întâlnit în stațiunile din paleoliticul superior din Europa.

Figurina feminină de la Cosăuți nu este unică în paleoliticul din lunca Nistrului. O figurină feminină din marnă a fost depistată în nivelul 3 de locuire a stațiunii Molodova V (Cernăș, 1987). Însă ea este înfățișată, spre deosebire de cea de la Cosăuți, în față, fiind mai minuțios prelucrată — are modelat capul rotund, acoperit cu glugă (aidoma figurinei de la stațiunea Bureți (Okladnikov, 1949). Capul unei figurine feminine din marnă a fost descoperit și la stațiunea Climăuți II (Borziac, David, Obadă, 1992, 87). Până în prezent repertoriul acestor piese din marnă în spațiul carpato-nistrian se mărginește cu acestea. Este important însă că în zona Nistrului Mijlociu de acum se conturează un șir de stațiuni din paleoliticul superior, unde, ca și în alte zone ale Europei (Europa Centrală și Occidentală, regiunea Desnei Mijlocii, Donului Mijlociu), în paleoliticul superior a fost documentată prezența figurinei feminine, ca manifestare a cultului femeii. Posibil că figurina feminină, depistată în nivelul 7 de locuire al stațiunii Molodova V, a fost, de asemenea, ca și cea de la Cosăuți, modelată în profil, având picioarele unite, de forma unei proeminente (Cernăș, 1987, 77). Această figurină, probabil, este cea mai exactă analogie a figurinei de la Cosăuți. Mai îndepărtate analogii observăm printre figurinele stilizate feminine de la Petersfels, care se utilizau ca pandantive. De asemenea, întrucâtva este asemănătoare cu cea de la Cosăuți, după înfățișare, figurina din fildeș de la Pecarna (Moravia), (Elinek, 1982, 388). Figurinele stilizate, dar cu caracteristici distinctive specifice, aidoma celor amintite, ca parte componentă a culturii materiale, sunt mai mult atribuite fazelor tardive ale Magdalenianului și Gravettianului. În acest sens, figurina de la Cosăuți, depistată într-un complex tipic tardigravettian, face parte din numărul figurinelor despre care am opinat.

Figurina zoomorfă a fost redată, de asemenea, în profil, procedeu artistic mai eficace, pentru a înfățișa imaginea în întregime, ea asociindu-se cu figurina feminină. Faptul că ambele figurine reprezintă femele însărcinate vorbește despre însemnătatea continuității în regnul animal și uman pentru populația de pe acest teritoriu din paleolitic, de care depindea, ca atare, viitorul ei. Figurina zoomorfă mai este simbolizată prin unele imagini legate de magia vânătoarească, ceea ce s-a observat și pe alte imagini din paleoliticul superior, atât parietale, cât și sculptate (Niaux, Trois Frères, Isturitz etc. Breuil, 1950, 1952; Saint-Perier, R. et S. de, 1952). Aceste simboluri constau în reprezentarea pe sculpturile și imaginile parietale ale animalelor (bizoni, cai, cerbi, reni polari) a vârfurilor de lance, lăncilor, rănilor votive. Posibil, aceste semne sunt reprezentate și pe sculptura de la Cosăuți. Prezența acestei sculpturi la stațiunea de la Cosăuți poate fi legată și de cultul bizonului practicat de unele colective umane din paleoliticul superior din stepele nord-pontice (Borziac, 1990, 22—23; Grigorieva, 1990, 23—25; Minkov, 1990, 25—26; Stanko, 1993, 3—6).

Referitor la pandantivul de la Cosăuți, descoperit în nivelul 2a de locuire, se poate de spus că asemenea piese cu incizii ritmice pe margini din epoca paleoliticului, confecționate din diferite materiale și aparținând diferitelor culturi și faciesuri locale, sunt destul de multe și au o răspândire teritorială foarte largă. De exemplu, fibula din stațiunea Kostenki IV, lopățelele din stațiunea

Kostenki I și Avdeevo (Abramova, 1962), piesele cu destinații diferite de la stațiunea Hotălevo (Zaverniaev, 1987, 127), discurile din piatră și os de la stațiunea Pavlov (Elinek, 1982, 459) ș.a. Pentru noi prezintă un deosebit interes piesele cu creștături pe margini, confecționate din marnă, apreciate ca pandantive, printre acestea fiind fragmentul de pandantiv din nivelul 6 de locuire al stațiunii Molodova V (Cernăș, 1987, 43), pandantivul de la Mitoc—Malul Galben (Chirica, 1983, 34), piesa de la stațiunea Bodrogkeresztur (Dobosi, 1985, 15). Aceste trei piese provin de la stațiuni atribuite diferitelor faze de evoluție a gravettianului, însă pe ele n-a fost semnalat nici elementul reliefat, nici ornamentul punctiform adâncit. Doar pandantivul de la Mitoc—Malul Galben este prevăzut cu orificiu pentru atârănare și are ornament pe fețele plate, care, spre deosebire de cel de la Cosăuți, este sub formă de linii incizate. Analogii mai îndepărtate au pandantivele de la Sagvardgile, Caucaz (Kiladze, 1953, 53) și Oșkurkovo, Siberia (Abramova, 1962). Ornamentul din puncte adâncite se întâlnește la comunitățile din diverse perioade de dezvoltare și culturi ale paleoliticului superior. El a fost înregistrat pe pandantivul de la Brânzeni I (Chetraru, 1989, 5—10), mărgelile din os de la Dolni Vestonițe (Elinek, 1982), pe un disc și pe figurina unui cal de la Sungiri (Bader, 1978, 170) etc. A. Stolear presupune că acest motiv ornamental își are originea încă în mustertian și că reprezintă simbolul unor răni votive (Stolear, 1985, 124—126). Oricum, acest ornament a fost practicat și de locuitorii stațiunii Cosăuți.

Piesele cu ornament spiraliform de asemenea nu sunt unice, deși ele se întâlnesc destul de rar. De exemplu, acest motiv ornamental există pe o figurină feminină stilizată de la Dolni-Vestonițe (Elinek, 461), pe unele piese din Malta (Abramova, 1962). Posibil că ornamentul în formă de zigzag, semnalat pe unele reprezentări plate de la stațiunile Mejirici (Pidopliciko, 1976, 211), Kostenki (Abramova, 1962) și de la alte stațiuni nu este decât exprimarea "plată" a ornamentului spiraliform adâncit.

Piesele cu incizii ritmice, după părerea unor specialiști (Frolov, 1974), pot fi interpretate ca elemente ale aritmeticii. Tot așa pot fi explicate și piesele cu incizii transversale ritmice de la Cosăuți.

În colecție sunt unele piese ce n-au analogii directe și pot fi socotite de unicat. Din numărul acestora face parte batonul din fildes de mamut cu perforație la un capăt și ornament liniar și spiraliform, piesa cu trei vârfuri din corn de ren, două vârfuri din corn cu ornament reliefat, piesa din corn, ce se aseamănă cu un harpon. Vârfulurile de lance cu incizii la capătul proxim sunt incluse în numărul celor de artă aplicativă doar convențional. Inciziile aveau menirea de a facilita înmănușarea și reținerea pieselor în mânerile de lemn.

Piesele de podoabă — mărgelile din dinți perforați, din piatră, marnă și coral — sunt, practic, răspândite pe larg la comunitățile paleoliticului superior din Europa și nu le vom analiza în special. Vom menționa doar că unicele sunt brățările din fildes de mamut, ce nu au analogii directe în alte complexe.

Mai complicat se interpretează imaginile de pe plachetele de gresie, ce necesită o analiză aparte. Prezența lor în nivelurile de locuire ale stațiunii Cosăuți încă o dată demonstrează varietatea manifestărilor artistice de la această stațiune.

Stațiunea Cosăuți este un important centru al manifestărilor culturale din paleoliticul superior din lunca Nistrului și prezintă pentru cercetători un deosebit interes.

Note

Abramova Z. (1962), *Paleolitieskoe iskusstvo na territorii SSSR*, în "SAI", V. A4—3, M.; L., 1962.

Bader O. N. (1978), *Sungiri. Verhnepaleolitieskaia stoianka*, M., p. 170.

Borziac I. A. (1989), *Predmeti izobrazitelnoi deiatelnosti celoveka na mnogoslinoi pozdnepaleolitieskoi stoianke Cosăuți na Srednem Dnestre*, în "Pamiatniki drevneșego iskusstva na territorii Moldavii", Chișinău, p. 11—26.

Borziac I., Covalenco S. (1990), *Issledovanie vtorogo kulturnogo sloia mnogoslinoi paleolitieskoi stoianke Cosăuți na Srednem Dnestre*, în "AIM", 1985, Chișinău, p. 3—23.

Borziac I. (1991), *Quelques données préalables sur l'habitat tardipaléolithique pluristratif de Cosseoutsy sur le Dniester Moyen*, în "Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte Européen", Iași, p. 56—71.

Borziac I. (1991), *O vremeni vozniknovenia rābolovstva na iugo-zapade SSSR*, în "Hoziaistvennāe complexi drevnih obșcestv Moldovi", Chișinău, p. 39—46.

Borziac I., David A., Obadă Th. (1992), *Climăuți II-verhnepaleolitieskaia stoianka s mamontovoi faunoi v Podnestrovie*, în "Anuarul I. Muzeul Național de Istorie a Moldovei", Chișinău, p. 75.

Borzyak I. (1993), *Subsistence Practices of Late paleolithic Groups along the Dnestr River and its Tributaries*, în "From Kostenki to Clovis. Upper Palaeolithic-Paleo-Indian Adaptation", New-York and London, p. 67—85.

Borziac I. (1994), *Paleoliticul și mezoliticul în spațiul dintre Nistru și Prut*, în "Thraco-Dacica", XV, 1—2, București, p. 19—40.

Breuil A. (1950), *Les Peintures et gravures parietales de la Caverne de Niaux (Ariege)*, în "Bulletin de la Société préhistorique de l'Ariege, V", p. 62.

Cernăș A. P. (1987), *Etalonnaia mnogoslinoia stoianka Molodova V*, în "Mnogoslinoia paleolitieskaia stoianka Molodova V. Liudi kamennogo veka i okrujaușciaia sreda", M., p. 43.

Chettraru N. A. (1973), *Pamiatniki epoh paleolita i mezolita. Arheologiceskaia karta M.S.S.R.*, V. 1, Chișinău, p. 52.

Chettraru N. A. (1989), *Amulet iz pozdnepaleolitieskoi stoianke v grote Brânzeni I*, în "Pamiatniki drevneșego iskusstva na territorii Moldovi", Chișinău, p. 5—10.

Chirica V. (1983), *Amuleta-pandantiv de la Mitoc și unele aspecte ale artei și magiei în paleoliticul superior Est-Carpatic*, în "Studia Antiqua et Archaeologica, V. 1", Iași, p. 38—44.

Dobosi V. (1985), *Jewelry, Musical Instruments and Exotic objects from the Hungarian Paleolithic*, în "Folia Archeologica XXXVI", Budapest, p. 4—36.

Elinek Ia. (1982), *Boľșoi Illiustrirovannāi Atlas pervobātneho celoveka*, Praha.

Frolov B.A. (1974), *Cisla v grafike paleolita*, Novosibirsk, p. 170.

Grigorieva G. V. (1990), *Nekotorāe cultovāe mesta v paleolite*, în "Reconstrucția drevnih verovanii: Istociniki: Metod: Ţeli", Leningrad, p. 23—25.

Kiladze N. Z. (1953), *Mnogoslinoi arheologiceskii pamiatnik "Sagvardjile"*, în "Soobșcenia AN Gruzinskoj SSR", t. XIV, nr. 9, p. 561—567.

Minkov E. V. (1990), *Novāe svedenia o pozdnepaleolitieskih kultovāh mestah*, în "Reconstrucția drevnih verovanii: Istociniki: Metod: Ţeli", Leningrad, p. 25, 26.

- Okladnikov A. P. (1949), *Paleoliticskaia statuetka iz Bureti (raskopki 1936 g.)*, in "MIA", nr. 2, p. 174.
- Pidopliciko I. G. (1976), *Mejiriceskie jilišcea iz costei mamonta*, Kiev, p. 211.
- Saint-Periér, R. et S. de., (1952), *La grotte d'Isturitz*, Paris, p. 221.
- Stanko V. N. (1993), *O kulte bizona v rannepervobâtnâh obšcinah stepnogo Pricernomoria*, in "Drevnee Pricernomorie", Odesa, p. 3—6.
- Stoliar A. D. (1985), *Proishojdenie izobrazitel'nogo iskusstva*, M., p. 124—126.
- Zavertniaev F. M. (1987), *Tehnika obrabotki kosti na Hotâlevskoi verhnepaleoliticskoi stoianke*, in "SA", nr. 3, p. 127.

Summary

The paleolithic site in the vicinity of the village of Cosăuți, that is situated on the second terrace of the right Dniester bank, was discovered in 1978 by I. A. Borziyac and was surveyed in 1981—1991, 1994—1995 (together with S. Kovalenko); P. Haesaerts, M. Otte, P. Noiret, I. Lopes Bayon (Belgium) and V. Chirica (Roumania) took part in the surveys in 1994—1995. 21 cultural layers, dated from 22 to 12 thousand years B. C. and related to the Eastern Gravette were revealed on the site. It was identified besides other flint, bone, antlers a greater or lesser extent to the objects of Paleolithic fine arts, imitative arts of the man or to adornments. They are bones, amber, coral and fossil mollusks shells. Among them there are an anthropomorphic female figurine, a bison figurin, pendant amulets, bracelets, beads, ornamented rods and spear heads, hoes ecc... Alongside with ordinary objects a number of the objects, which have no parallels with those from the other Late Paleolithic sites, were found in various layers. Flat and sand pebbles with ornamental motives on their surface were found on the site for the first time on the Dniester basin territory. The represented materials reflect the artistic, skill and taste of the site inhabitants as well as the aspects, related to the applied decoration of common use objects. Owing to the represented objects this site can be considered as one of the most rich as regards the Paleolithic art and adornments not only in the Dniester basin, but on a more wider (greater) scale.

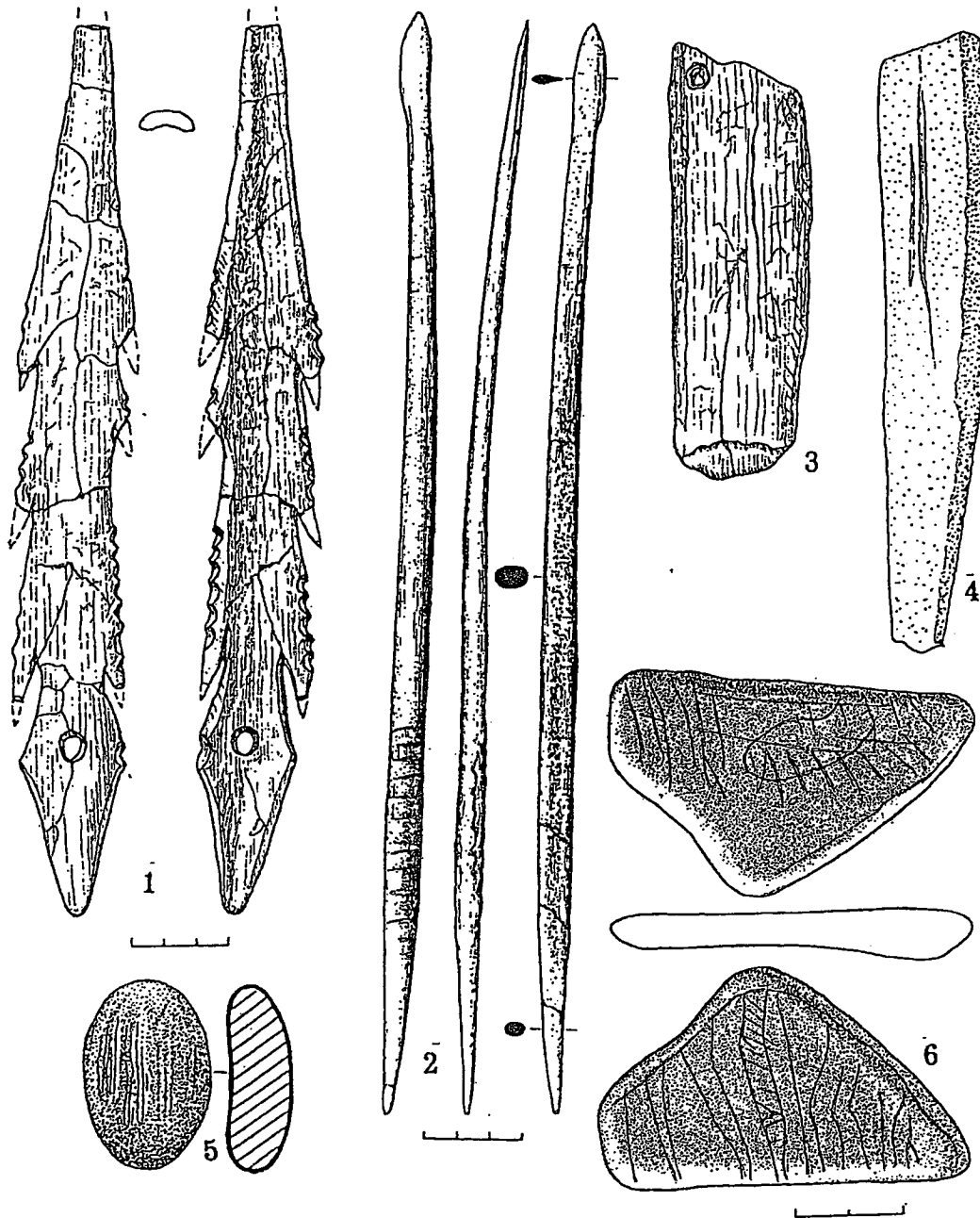

Fig. 1. Piese din corn de ren (1, 2), os (3), marnă (4—6) din diferite niveluri de locuire: 1) harpon din niv. 1; 2) vârf-ostie din niv. 3; 3) pandantiv din niv. 3b; 4) plachetă de marnă cu incizii subparalele din niv. 4; 5) galetă aplatizată din marnă cu incizii din niv. 3; 6) plachetă ornamentată pe ambele suprafețe plate din niv. 7.

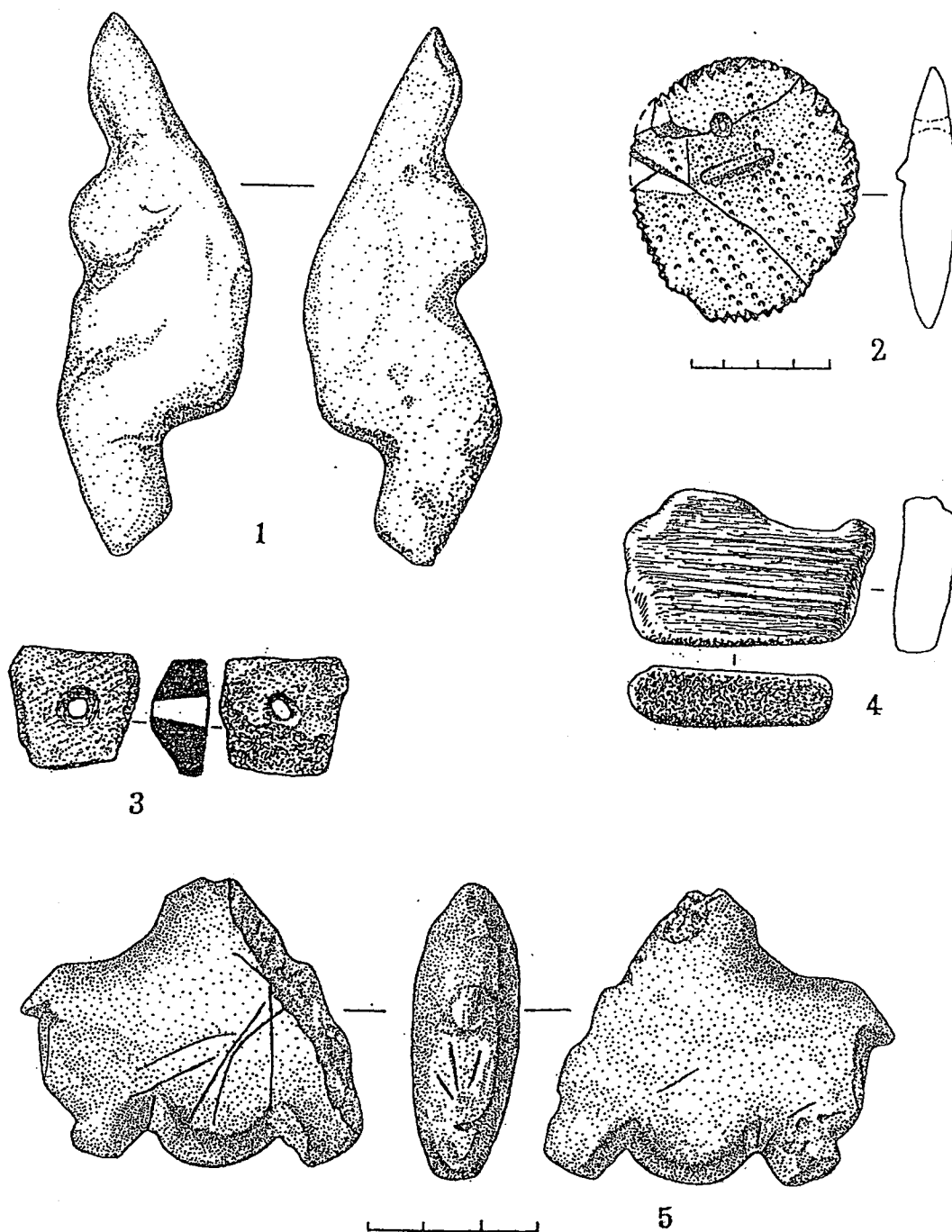

Fig. 2. Piese din marnă (1—3, 5) și gresie din nivelurile de locuire ale stațiunii:
 1) figurină feminină, niv. 2a; 2) pandantiv, niv. 2a; 3) pandantiv, niv. 3a; 4) retușor cu
 incizii transversale; 5) figurină zoomorfă, niv. 2a.

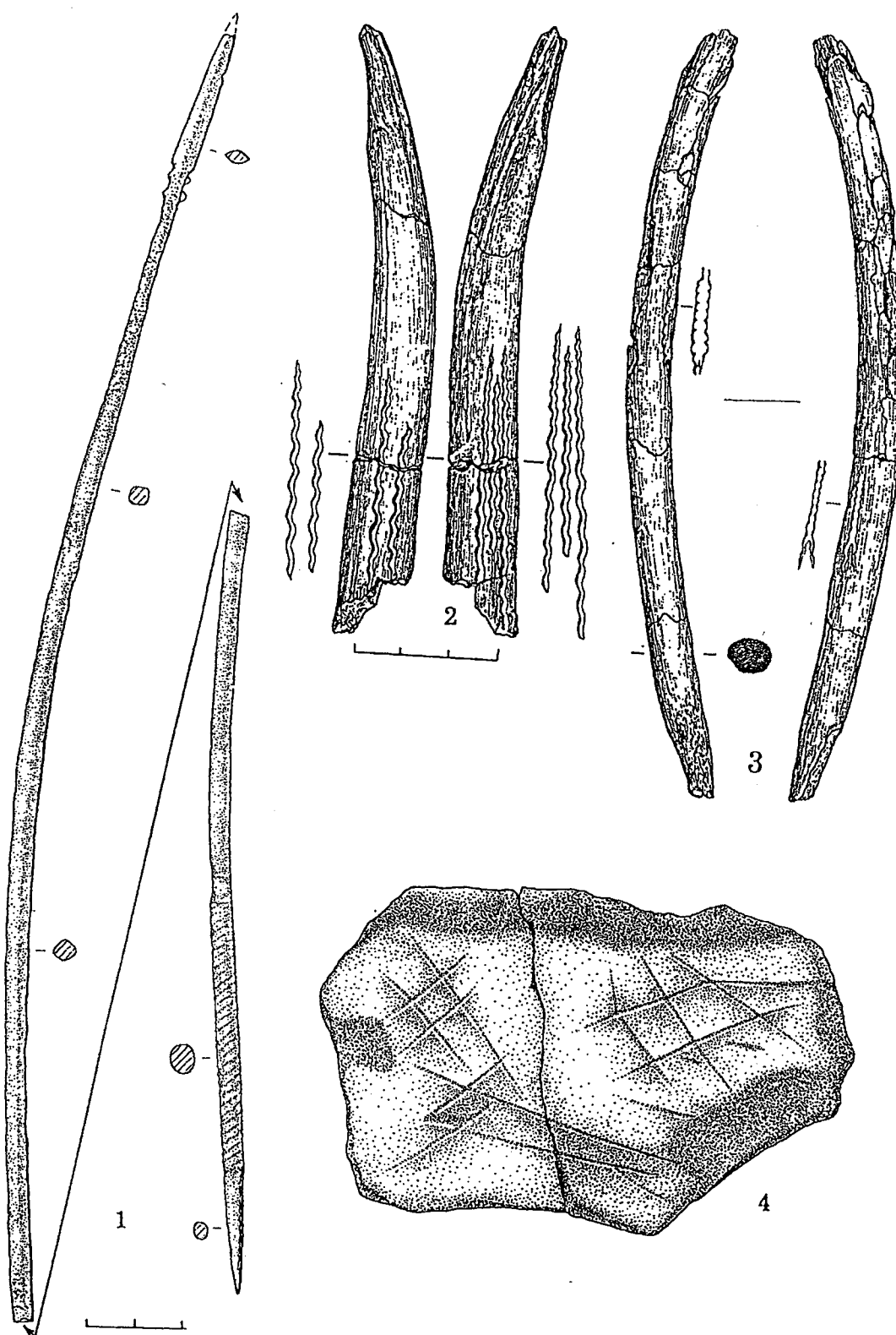

Fig. 3. Piese din corn de ren (1—3) și marnă (4) de la stațiune:
 1) ostie din nivelul 2a; 2) fragment de "săpăligă", niv. 3; 3) fragment de "săpăligă", niv. 3b; 4) plachetă ornamentată, niv. 2a.

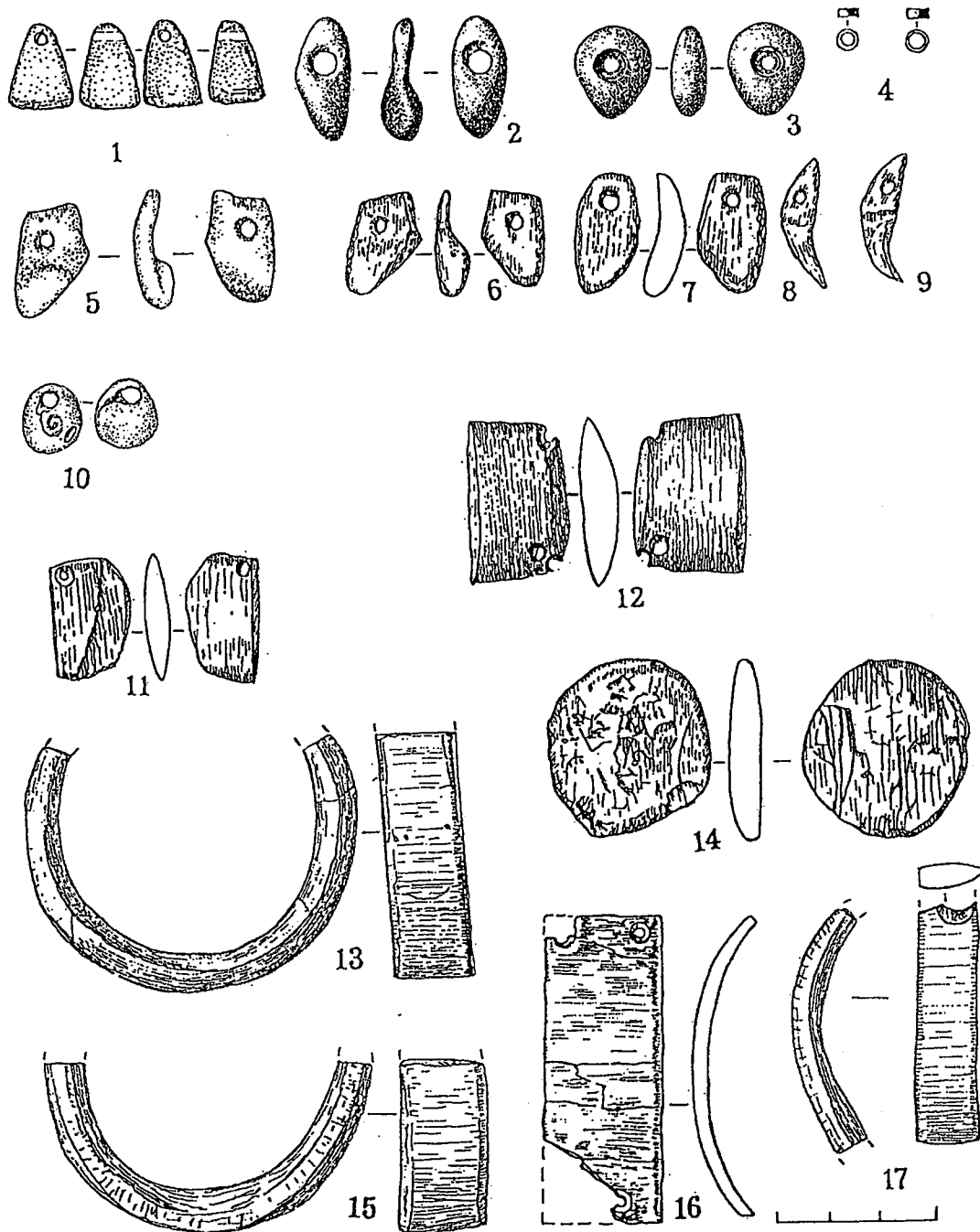

Fig. 4. Piese de podoabă din diferite niveluri de locuire ale stațiunii:

1) mărghică de chihlimbar, niv. 3a; 2) mărghică din molar de ren, niv. 3; 3) mărghică din galetă de gresie dură, niv. 3; 4) mărgelile din coral fosil, niv. 3a; 5) mărghică din molar de ren, niv. 3; 6) mărghică din molar de ren, niv. 3b; 7) mărghică din molar de ren, niv. 3; 8—9) mărgelile din colți de vulpe, niv. 3b; 10) mărghică din cochilie de moluscă fosilă, niv. 3; 11—12) fragmente de brățări din fildeș de mamut, niv. 2c; 13, 15, 17) fragmente de brățări din fildeș de mamut, niv. 3; 14) disc din fildeș de mamut - semifabricat pentru pandantiv, niv. 3b; 16) fragment de brățară din fildeș de mamut, niv. 3a.

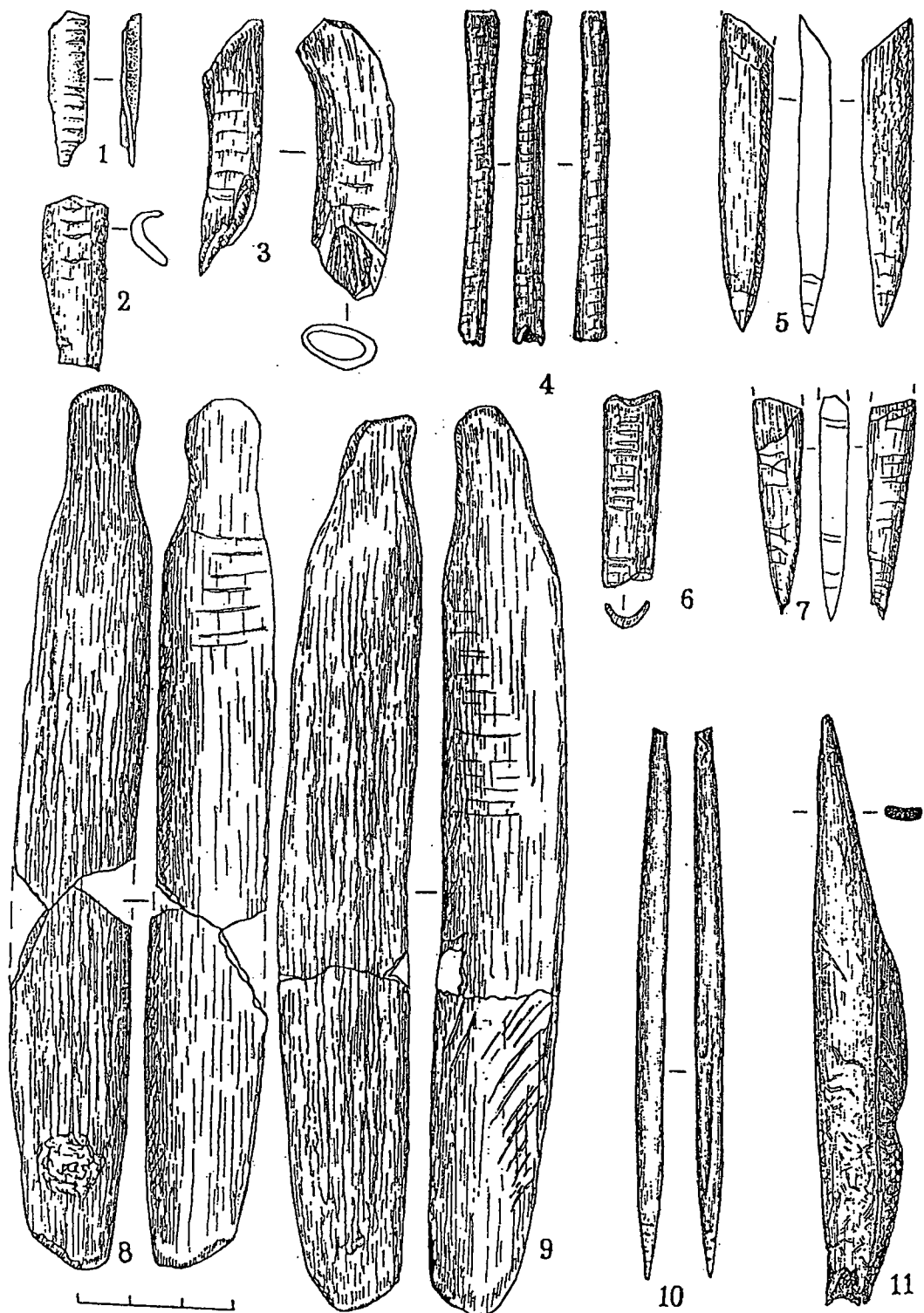

Fig. 5. Piese din os (1–7, 10–11) și corn de ren de la stațiune:

1–3, 6) fragmente de oase tubulare cu incizii ritmice transversale (1, 6 — niv. 3; 2–3 — niv. 4); 4) os tubular cu trei rânduri de incizii transversale ritmice — tub pentru păstrarea ácelor, niv. 3; 5, 7, 10; vârfuri de lance cu incizii transversale la capetele proximale (5 — niv. 4; 7 — niv. 3a; 10 — niv. 3b); 8–9) pumnale, niv. 6c; 11) străpungător, niv. 3a.

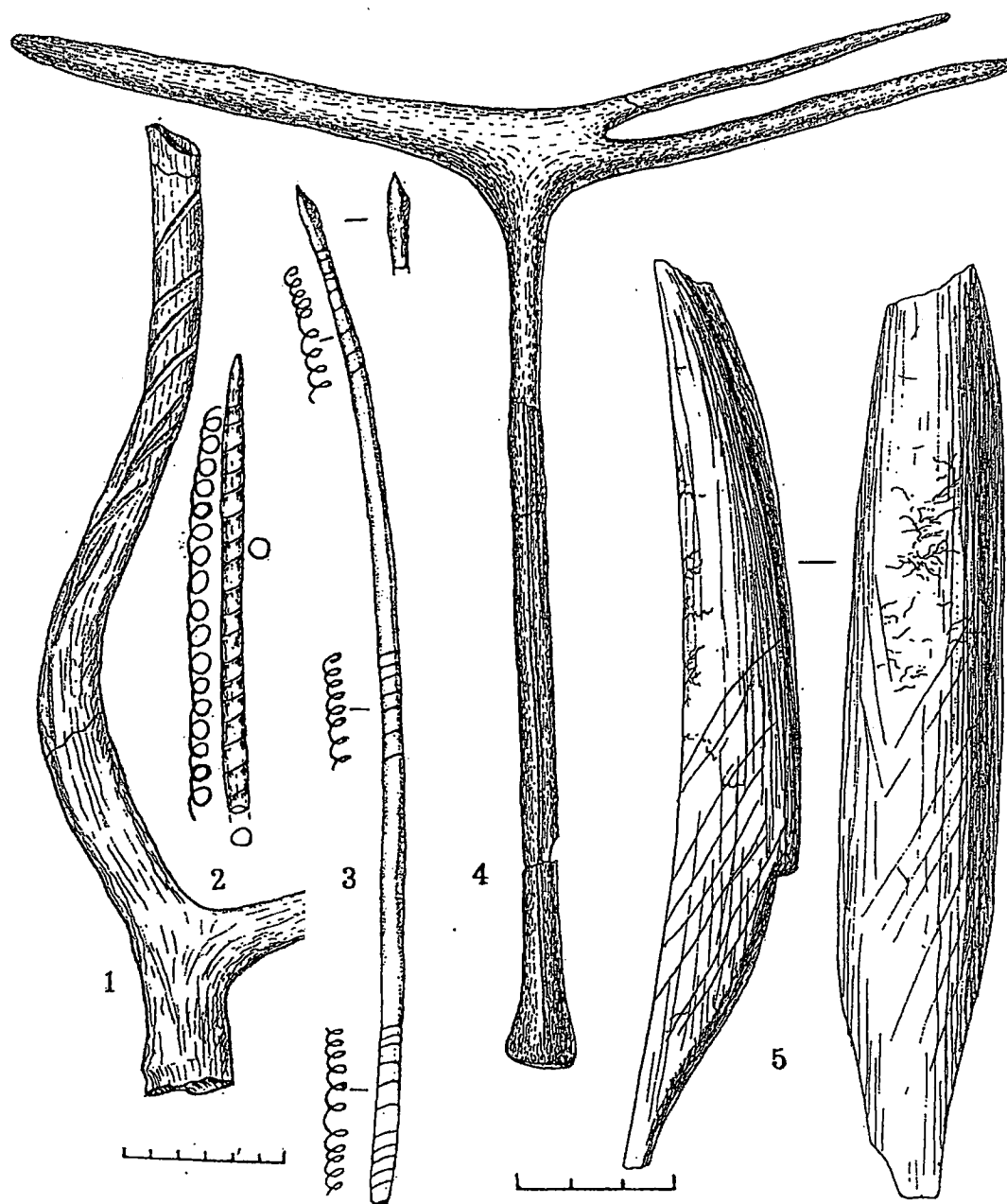

Fig. 6. Piese din corn de ren de la stațiune:

- 1) corn cu incizii oblice, niv. 4; 2-3) vârfuri de ostie cu ornament spiralat, niv. 3;
 4) trident cu ornament liniar, niv. 3; 5) fragment de "săpăligă" cu ornament liniar, niv. 4.

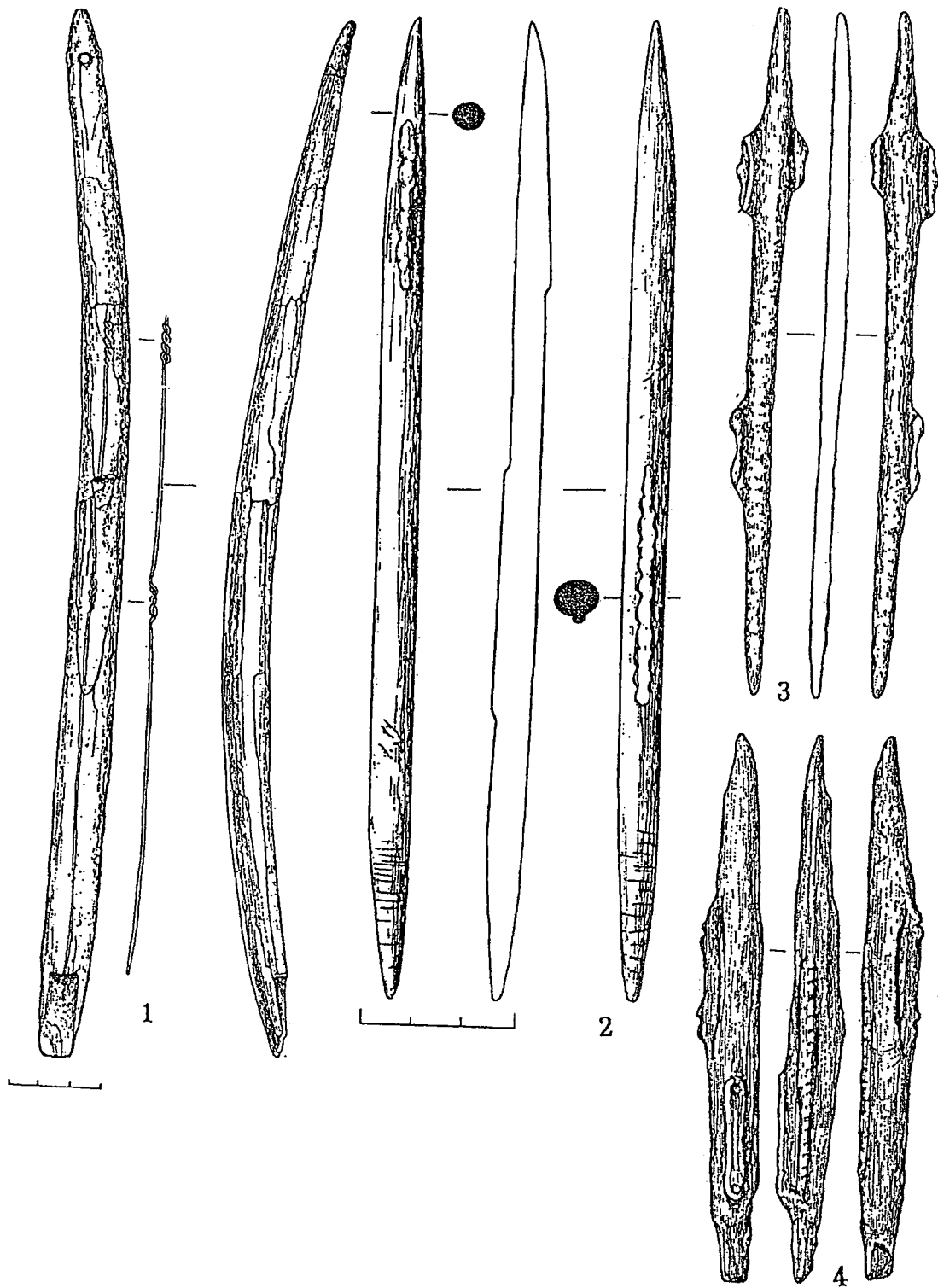

Fig. 7. Piese din fildes de mamut (1), os (2) și corn de ren de la stațiune:
 1) baton ornamentat, niv. 3; 2) vârf de lance ornamentat, niv. 3; 3) piesă ornamentată,
 niv. 3; 4) vârf ornamentat, niv. 3a.

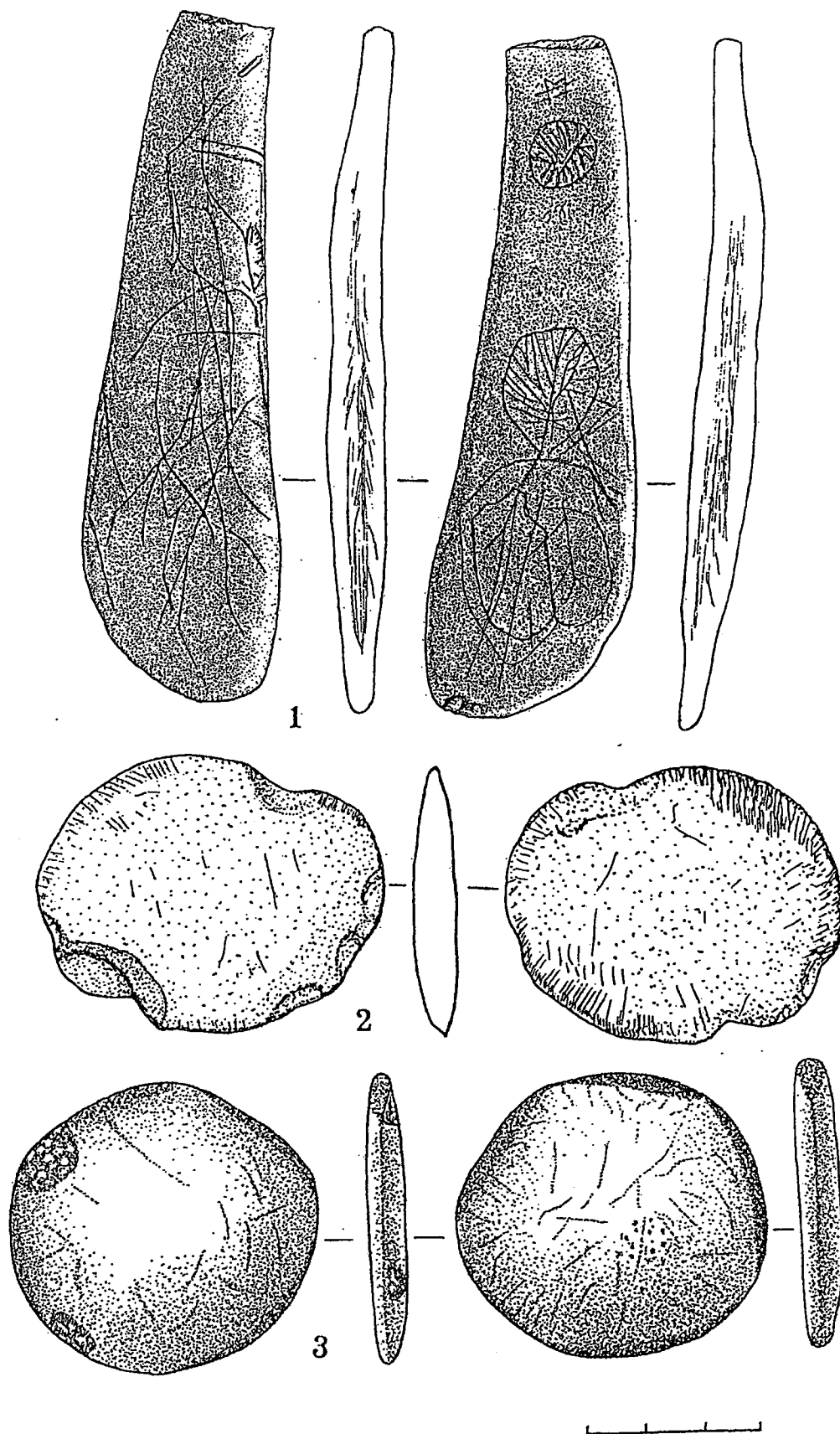

Fig. 8. Piese din gresie (1, 3) și marnă (2) de la stațiune:
 1) plachetă gravată, niv. 4; 2) disc cu elemente de gravură, niv. 3; 3) disc cu elemente de gravură, niv. 3b.